

jestelmää kontrolloitiin. Auttamisen painopiste ei kuitenkaan siirtynyt kirkolta kaupungin raadille ja muille maallisille viranomaisille vaan kirkko hoiti edelleenkin köyhät, maalliset viranomaiset toimivat ainoastaan sen valvojina. Tällaista maallisen ja kirkollisen yhteisvastuun ideaa perusteltiin Raamatulla ja nimenomaan varhaisseurakunnan käytännöllä. Samankaltainen köyhäinhoitoa koskeva lainsäädännöllinen uudistaminen oli vallalla kaikkialla läntisessä Euroopassa, myös katolisilla alueilla aina myöhäiskeskialta lähtien. Arffman ei kuitenkaan viittaa muuhun lainsäädäntöön eikä tutkimuksessa vertaila reformaation läpäisseiden kaupunkien auttamisjärjestelmiä katolisten vastaaviin järjestelmiin.

On syytä huomata, ja tämän Arffmankin tuo esille, ettei reformaation auttamisjärjestys toteutunut kaikissa kaupungeissa samalla tavalla vaan toteuttamisessa oli eroja. Myös katolisissa auttamisjärjestelmän uudistusohjelmissa viitataan alkuseurakunnalliseen ideaaliin. Esimerkiksi katolisen Juan Luis Vivesin ohjelman teologinen perusta lepää juuri tässä ihanteessa. Toisaalta on huomattava, että ehkä keskeisin ero katolisiin auttamisjärjestelmän reformeihin liittyi nimenomaan avustustoiminnan kohdentamiseen: siinä missä katolisissa kaupungeissa auttaminen perustui edelleen lukuisiin erilaisiin auttamisen muotoihin, luterilaisissa reformissa se keskitettiin ”yhteen kirstuun”. Tämän Arffman olisi voinut tuoda selkeämmin esille, jos luterilaista auttamisjärjestelmän muutosta olisi verrattu laaja-alaisemmin samanaikaisesti vallalla olleeseen kehitykseen katolisissa kaupungeissa.

Lainsäädännöllisen idean lisäksi Arffman korostaa, että uutta oli nimenomaan reformaattoreiden julistama uudenlainen auttamisen teologia. Luther halusi uudistaa köyhäinhoidon nimenomaan kristillisin perustein. Hänen lähtökohtanaan oli, että uskon pitäisi näkyä haluna auttaa lähimmäisiä; usko syn-

nyttää välttämättä hyviä tekoja. Uuden auttamisen teologian suhde perinteiseen katoliseen teologiaan jää kuitenkin teoksessa vähäiselle huomiolle kun taustaluvussakin keskitytään enemmän renessanssi-humanismien esille tuomiin muutoksiin. Lisäksi taustaluvussa luodaan turhan yksioikoinen kuva katolisen auttamisjärjestelmän uskonnollisesta motivaatiosta. Ansioajattelua kritisoitiin katolilaistenkin keskuudessa ja auttamishalukkuudelle pyrittiin löytämään toisenlaisia uskonnollisen motiivoinnin keinoja. Myös katoliset teologit esittivät, että ihminen on luonnostaan itsekäs eikä pysty antamaan puhtaasta myötätunnosta ja lähimmäisenrakkaudesta. Heidän keskuudessaan viranomaisten välityksellä tapahtuva auttaminen nähtiin vaihtoehtona nimenomaan yhteisen hyvän, yhteiskunnallisen tasavertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden toteutumisen kannalta.

Arffmanin mukaan auttamisen järjestelmällisyys näkyi myös auttamiskohteen aikaisempaa tarkemmassa määrittelyssä. Yhteisestä kassasta autettiin vain niitä, jotka olivat avun tarpeessa. Mutta auttamista kontrolloitiin ja avustuksen saajilta edellytettiin tiettyjä kriteereitä jo keskialta lähtien. Kainekainen kontrolli ja pakkokeinojen käyttö lisääntyi uudelle ajalle tultaessa.

Teoksen loppukatsauksessa olisi ollut mahdollista avata näkymiä myös seuraavan vuosisadan köyhäinhoitoon. Mikä jatkui, mikä ei? Tuleva tie kun osoittautui kovin karuksi. Reformaation jälkeistä vuosisataa kutsutaan kurinalaistamisen vuosisadaksi: köyhäinhoidosta vastasivat pitkälti pakkotyölaitokset ja kuristushuoneet. Vaikka kerjuuta pyrittiin säätelemään erilaisin kielloin ja asetuksin, mitkään toimenpiteet eivät kyenneet sitä täysin poistamaan.

Arffmanin tutkimus on joka tapauksessa ansiokas, kun sitä tarkastellaan pelkästään luterilaisen auttamisjärjestelmän näkökulmasta. Se on ensinnäkin erittäin yksi-

tyiskohtainen ja tarkka kuvaus luterilaisen auttamisjärjestelmän kehityksen varhaisvaiheista. Arffman on kartoittanut laaja-alaisesti luterilaisen reformaation läpäisemien Keski- ja Pohjois-Euroopan kaupunkien köyhäinhoitoa ja sen uudelleen järjestämistä. Toiseksi tutkimus tarkentaa reformaattoreiden ja varhaisen luterilaisuuden merkitystä köyhäinhoidon uudistuksessa. Kolmanneksi Arffman on myös joiltakin osin korjannut aikaisemmassa tutkimuksessa esiintyneitä, keskenään ristiriitaisia tai virheellisiäkin näkökulmia aihepiiristä.

VIRPI MÄKINEN
DOS., HELSINKI

SIMO KIVIRANTA
Katkelmia: Haastatteluista koonnut Helena Simons.
Hämeenlinna: Suomen Luther-Säätiö 2009. 320 s.

Muistelmat on kirjallisuuden laji, joka on monella tapaa varsin ongelmallinen. Monet pitävät muistelmia subjektiivisena oman elämän ja omien tekemisten apologiana, eivätkä sen tähden arvosta tätä kirjallisuuden lajia tai halua kirjoittaa omia muistelmiaan. Ilmeisistä ongelmista huolimatta muistelmia silti kirjoitetaan ja niitä luetaan. Ne voivat olla myös monessa tapauksessa lähteinä valaisevia, kunhan edellä mainittu perusongelma tiedostetaan ja niitä verrataan muihin objektiivisempiin lähteisiin. Tämä pätee myös esiteltävään ja arvioitavaan julkaisuun.

Teologian lisensiaatti Simo Kiviranta (1936–2004) toimi pappisvihkimyksensä jälkeen jonkin aikaa seurakuntapappina, mutta varsinaisen elämätyönsä hän teki Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitoksen ja ekumeenisen arkiston assistenttina. Akateemisen työskentelyn ohessa hän osallistui

aktiivisesti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon teologiseen työskentelyyn useissa komiteoissa ja vastaavissa työryhmissä sekä Kirkon ulkoasiain osaston teologisten asiain toimikunnan pitkäaikaisena jäsenenä. Viimeksi mainitussa asemassa hän antoi mittavan työpanoksen kirkon ekumeenisten suhteiden teologisen perustan luomisessa. Erityisesti hänen osuutensa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Venäjän ortodoksisen kirkon välisissä teologisissa keskusteluissa on ollut ja on edelleen korvaamaton.

Jo teologian kandidaatin (nykyisin maisterin) opintovaiheissa Simo Kiviranta paljasti lahjakkuutensa ja vaikeasta invaliditeetistaan huolimatta myös valtavan työkykynsä. Pro gradu -tutkielmansa hän kirjoitti Uuden testamentin eksegeetiikan alalta. Se hyväksyttiin korkeimman arvosanan myötä suoraan lisensiaattityöksi. Tämä tutkimustyö sai vauhtia kirjoittajansa stipendiaattiaikana Heidelbergissa. Työn vastaanottaja Helsingissä, professori Aimo Nikolainen totesikin jälkeinpäin: ”Kiviranta oppi Saksassa eksegeettisen metodin!” Huomautus paljastaa samalla, että tuolloin – 1960-luvun alussa – metodikoulutus useissa Helsingin yliopiston teologisten tiedekunnan oppiaineissa oli vielä puutteellista ja hapa-roivaa. Miksi Simo Kiviranta ei väitellyt teologian tohtoriksi, on kysymys, jota pohditaan tuonnempana.

Simo Kivirannan hengellinen koti oli evankelisuus. Hänen merkityksensä Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen (SLEY) sekä Evankelisen ylioppilasliiton (EYL) toiminnassa ja toiminnalle on ollut erittäin vahva. Silloinkin kun hän suhtautui kriittisesti SLEY:n johtoon, hänen mielipiteillään oli painoa liikkeen sisällä. Lopulta kuitenkin jännitys kärjistyi siihen määrään, että Simo Kiviranta perusti Suomen Luther-Säätiön teologisen julkaisu-toimintansa kanavaksi ja yhteistyöfoorumiksi varsinkin niiden nuorempien teologiensa kanssa, jotka pitivät häntä oppi-isänään.

Tämän katsauksen kirjoittaja kutsuttiin ekumeniikan assistentiksi ja Simo Kivirannan (jatkoissa usein vain ”Simo”) työtoveriksi hyvin pian hänen oman akateemisen työuransa alettua 1966. Kutsujana oli Simonkin töihin ottanut vastanimitetty ekumeniikan professori Seppo A. Teinonen. Siitä alkoi vuosia kestänyt yhteistyömme, jonka kolmantena osapuolena oli Tuomo Mannermaa, hänkin vähän aikaisemmin assistentin toimeen kutsuttu. Yhteistyömme jatkui pitkään erityisesti ekumeniikan ja ekumenian alalla, myös sen jälkeen kun olimme päätyneet eri linjoille kysymyksessä naisen vihkimisestä papiksi. Kun sittemmin myös ekumeenisissa työskentelyssä eromme kärjistyi erityisesti suhteessa *Yhteiseen julistukseen vanhurskauttamisopista*, yhteydenpito entisten työtoverien kesken hiipui. Teologisista eroista huolimatta pidin Simoa korvaamattomana ystävänä ja kävin tapaamassa häntä lähes hänen kuolemaansa saakka. Simon viimeiseksi työksi jäänyt Lutherin Suuren ehtoollistunnustuksen suomennoksen parissa teimme yhteistyötä niin paljon, että Simon kuoltua suomennoksen toimittaminen painokuntoon lankesi minun tehtäväkseni. Nämä ovat lähtökohdat, joille seuraava arvio perustuu.

Simo Kiviranta kertoi elämästään äänitteille vuosina 1998–2003. Tuloksena oli 25 kasettia, joiden pohjalta hänen läheisen taistelutoverinsa Anssi Simojoen tytär Helena Simons laati nyt esiteltävän teoksen. Jo haastattelujen pohjaksi Anssi Simojoki oli laatinut jäsenyyksen, mikä kuulostaa aika omalaatuiselta, koska Simon oma henkinen vireys pysyi vahvana hänen kuolemaansa saakka. Myöhempiä tutkimusta varten olisi erittäin tärkeää, että äänitteet säilytetään. Kirjan toimittaja on pyrkinyt tekemään työnsä huolellisesti ja siinä mielessä kriittisesti, että hän on pannut merkille eroavuuksia samaa asiaa koskevissa kertomuksissa (s. 8). Toimittajan kummisetänsä kohtaan tuntema ihailu kuuluttaa kuitenkin jo

esipuheessa läpi: ”Haastatteluisa Simo Kiviranta kertoi äärimmäisen hienotunteisesti, jopa varovasti henkilöistä, joita hän oli tullut eri tilanteissa tuntemaan” (s. 7). Väite saattaa pitää paikkansa monessa tapauksessa, mutta muutamien henkilöiden kohdalla se on aivan liian kaunisteleva. Valaiseva on toimittajan luonnehdinta työnsä kohteen luonteesta: ”Kiviranta ei toivonut itsestään kirjoitettavan pelkkää muistelmateosta: hän halusi jättää perinnökseen näkemyksensä siitä, miten oikean kristillisen kirkon jatkuvuus voi toteutua Suomessa” (s. 7). Tämä toteamus kuvaa aika osuvasti lopputuloksen luonnetta.

Puolet kirjan sivumäärästä noudattaa elämäkerrallista kronologista rakennetta. Jäsenitys on (s. 173 alk.) pikemminkin temaattinen alkaen Leuenbergin konkordiaan liittyvistä keskusteluista ja päättyen Luther-Säätiön syntyyn ja sen järjestämiin erillisjumalanpalveluksiin. Tässä jaksossa laajimman sivumäärän saa työskentely kirkon virkaa käsittelevässä komiteassa.

Kirjan alkuosa kertoo varsin yksityiskohtaisesti Simo Kivirannan koti- ja herätysliiketaustasta sekä hänen lapsuudestaan ja sairastumisestaan polioon. Opintojen alku ja kulku Helsingissä sekä opiskelu Heidelbergissa kahden kurssitoverin kanssa (Paavo Viitanen ja Kalle Ylikännö) saa varsin laajan osuuden. Ainakin näistä jaksoista käy ilmi, että Simo on nähtävästi luottanut tarkkaan muistiinsa eikä teksti kaikei perustu päiväkirjamerkintöihin. Simon läheiset opiskelutoverit saattavat muistaa yksityisten tapahtumien kulun toisin. Näillä muistikuvien eroilla ei ole olennaista merkitystä, mutta ne vahvistavat *Katkelmien* luonnetta muiltakin osin sen kertojahenkilön näkemyksinä, jotka eivät sellaisenaan riitä tapahtumien historiallisiksi kuvauksiksi, vaan vaativat rinnalleen ja kontrollikseen muuta lähdeaineistoa. Paras tilanne tässä suhteessa lienee kysymys virkakomiteasta ja sen työskentelyn vaiheista. Katkelmia antaa niistä Simo Kivirannan näköisen ku-

van, mutta kun näistä tapahtumista on olemassa yksityiskohtaisesti dokumentoitu lähdeaineisto, myös luotettavalle historiankirjoitukselle asiasta on olemassa hyvät edellytykset.

Simo Kivirannan ekumeenisen työn kenties merkittävin osuus oli hänen toimintansa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon neuvotteluissa toisten kirkkojen kanssa. Nimenomaan näissä kahdenkeskisissä pitkäjänteisissä neuvotteluissa Simo pani parastaan. Erityisesti hänen panoksensa näkyy Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Venäjän ortodoksisen kirkon välisissä oppikeskusteluissa. Sen sijaan Simo Kiviranta ei tainnut kertaakaan osallistua multilateraalisiiin ekumeenisiin kokouksiin, joita Kirkkojen maailmanneuvosto ja sen yksiköt järjestivät.

Arkkipiispa Simojoen ansiota oli, että Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Venäjän ortodoksisen kirkon välinen säännöllinen kanssakäyminen alkoi ja toteutui jatkosakin nimenomaan teologisten oppikeskustelujen muodossa. On ällistyttävää, että *Katkelmia* ei sisällä tästä juuri mitään. Näissä neuvotteluissa Simo Kivirannan ja Tuomo Mannermaan osuus on ollut korvaamaton. Ainakin osaksi Simon ansiota on, että näiden keskustelujen teologinen baasis pysyi kirkon apostolisen perinnön ja niin sanotun klassisen kristinuskon pohjalla, eikä ottanut auktoriteetikseen ulkopuolelta tarjottuja malleja. Eriytisesti Simo ystävystyi metropoliittia Mihailin (Mudjugin) kanssa. Olisi ollut todella kiinnostavaa, jos hän olisi muistelmissaan edes vähäsen raottanut näiden keskustelujen verhoa. Tätä taustaa vasten tuntuu kohtuuttomalta, että *Katkelmia* kertoo vain vastavalitun patriarkka Aleksejn vierailusta Suomeen 1994 (s. 273–274). Jakso sisältää hurttia huumoria, mutta sen asiallisuus on helppo asettaa kyseenalaiseksi.

Leuenbergin konkordian käsittely saa suhteellisen suppean tilan, mikä on hiukan ihmeteltävää, koska juuri sen analyysissa systemaati-

tisen teologian laitoksen työntekijöiden yhteistyö oli vahvimmillaan. Konkordian kansainvälisessä työryhmässä oli mukana Åbo Akademin professori Fredric Cleve, joka loppuun asti puolusti konkordian hyväksymistä myös Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Jo konkordian käsittelyn varhaisvaiheissa arkkipiispa Martti Simojoki — jolla oli teologisesti hyvä vainu — esitti epäilyksensä, että ”Kirchengemeinschaft” on ekumeenisenä käsitteenä epämääräinen. Hän antoi Simo Kivirannalle ja Tuomo Mannermaalle tehtäväksi selvittää käsitteen historia ja sisältö. Heidän yhteistyönsä tulos osoitti todella, että Leuenbergin konkordian esivaiheet ja lopputulos eivät riitä kirkollisen yhteyden kestäväksi perustaksi reformoitujen, unioitujen ja luterilaisten kirkkojen välillä. On omituista, ettei *Katkelmia* puhu sanaakaan Mannermaan tutkimuksesta *Preussista Leuenbergiin*, joka on edelleen merkittävin tutkimus Leuenbergin konkordian taustoista. Mannermaan tutkimuksen tulokset vahvistuvat entisestään, jos Leuenbergin konkordias-ta tulee Saksan evankelisen kirkon (EKD) faktinen tunnustus.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tähän asti merkittävin ekumeeninen asiakirja on epäilemättä Porvoon julistus, joka loi kirkollisen yhteyden Pohjoismaiden ja Baltian luterilaisten kirkkojen sekä Brittein saarten anglikaanisten kirkkojen välille. *Katkelmia* käsittelee Porvoon julistusta varsin niukasti (s. 269–270). Näin jälkikäteen ajatellen Simon suuri ansio oli siinä, että hän vaati — meidän toisten vähän aluksi epäroidessä — asiakirjan luonnoksen tuomista alusta alkaen julkisesti keskusteltavaksi. Niin tapahtuikin, mutta siitä huolimatta Simo valitelli, ettei asiakirjasta keskusteltu riittävän perusteellisesti. Ihmettelyä herättää, ettei *Katkelmissa* mainita Simon pitkäaikaisen ystävän ja luterilaisuuden vankan puolustajan Lorenz Grönvikin nimeä kuin ohimennen. Grönvik, joka oli mukana Porvoon julistuksen valmistelutyössä, sai sentään julistuksen sisään

luterilaista identiteettiä turvaavia aineksia, jotka ovat anglikaanisissa yhteysasiakirjoissa aivan poikkeuksellisia. Simon kielteinen suhtautuminen lopulliseen asiakirjaan osoittaa hänen ekumeenisen asennoitumisensa rajat silloin kun ollaan päättämässä asioiden sopimisesta sitovasti kirkkojen välillä. Vielä selvemmin tämä asennoituminen näkyy käsiteltäessä asiakirjaa *Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista*.

Luterilaisen maailmanliiton ja roomalais-katolisen kirkon välinen asiakirja *Yhteinen julistus vanhurskauttamisesta* saa *Katkelmissa* osakseen 7 riviä. Niiden ainoa sisältö on Simo Kivirannan tuomio: yhteinen julistus vanhurskauttamisesta päättyi ”Rooman petokseen”. Tämä on väärä tuomio siitä, mihin asia todella päättyi. Simo osallistui meidän monien Luther-tutkijoiden kanssa asiakirjan käsittelyyn ja itse asiassa sen luomiseen. Erityisesti piispa Eero Huovisen panos oli asiakirjan synnyssä ratkaiseva. Asiakirjan tultua hyväksymisvaiheeseensa Simo aloitti massiivisen kampanjan Yhteisen julistuksen tyrmäämiseksi, mikä tuli ilmi muun muassa hänen retorisesti väkevässä puheessaan Meilahden kirkossa sekä kirjassa *Turhentuuko uskonpuhdistus?* (1997, yhdessä Timo Laaton kanssa, useita kirjoittajia). Simon jyrkin syytös asiakirjaa kohtaan ”Rooman petoksen” lisäksi oli väite, että siinä ollaan yhtä mieltä vain sanoista, joiden teologinen sisältö kuitenkin eroaa toisistaan.

Simo Kiviranta teki antaumuksella töitä ekumeenisten asiakirjojen kanssa jo Vatikaanin toisen konsiilin dokumenteista alkaen. Mutta kun tuli se hetki, jolloin alettiin tehdä päätöksiä, hän lausui: *non possumus*. En voi tulla muuhun tulokseen kuin siihen, että Simo hyväksyi kirkollisen yhteyden vain luterilaisen Sovinonkirkon pohjalta eli ”ekumenian”, jota amerikkalainen Missouri-Synodi noudattaa ja tarjoaa. Tätä ”ekumeenista” linjaa seuraavat Simoakin jyrkemmin Luther-Säätiön nykyiset johtajat.

Katkelmia sisältää lyhyitä arvioita Simo Kivirannan opettajista ja työtovereista. Useat arviot ovat maltillisia, mutta lausumat kollegoista, jotka päätyivät teologisessa tutkimuksessa ja kirkkoa koskevis- sa ratkaisuisa toisenlaisiin tuloksiin, ovat suoraan sanoen surullista luettavaa. Erityisesti tämä koskee Tuomo Mannermaata. Mannermaan kannan muuttuminen naispappeuskysymyksessä on aivan ilmeisesti Simon katkeruuden avain. ”Tuomo Mannermaan rooli teologi- na Leuenbergin konkordian käsittelyssä oli Simo Kivirannan mukaan ’vielä erittäin positiivinen’”. ”Tuksa oli yleensä, kuinka mä sen sa- noisin, hänellä oli tietty tämmöinen [piirre], että jos hän pääsi vahvaan porukkaan, hän saattoi olla ai- ka luja” (s. 184). Etiikan professuurin haun yhteydessä ”Aarne Siirala tyrmäsi Tuomo Mannermaan teok- sen perusteellisesti ja voimakassa- naisesti, mitä Kiviranta pitää alku- na ystävänsä ’Tuksan luhistumi- selle’.” Tällaisia lauseita on vaikea pitää ”hienotunteisena” arviona, kuten *Katkelmien* toimittaja esipu- heessaan hehkuttaa. Mannermaako oli toisten johdettavissa oleva heik- koluonteinen teologi? Hävittyään etiikan ja uskonnonfilosofian pro- fessuurin viranhaussa Simo Knuut- tilalle Mannermaa jatkoi luomisvoi- maisena ja inspiroivana tutkijana ja opettajana entisessä virassaan eku- meniikan professorina eläkkeelle siirtymiseensä saakka.

Mannermaan oppilaista kehkey- tynyt ”uusi Luther-koulu” saa myös Simon tuomion, koska se propagoi Lutherin teologiaa ”mystis-ontolo- gisena” uskonnollisena katsomukse- na ja oli siten syyppää kirkollisen rin- taman hajaantumiseen taistelussa Heikki Räisäsen ruokkimaa radikaalia eksegeetiikkaa vastaan myös kirkon sisällä (s. 196). Tietääkseni kukaan tämän ”koulun” tutkijoista ei ole pi- tänyt Lutherin teologiaa mystiikkaan perustuvana ontologiana, joten ar- vio on jo lähtökohdissaan virheel- linen. Eri asia on tietenkin se, että Lutherin teologia sisältää useita vi- rikkeitä hengelliseen mietiskelyyn.

Mannermaan kenties merkittä- vin Lutheria koskeva tutkimus *Kak- si rakkautta* (joka on sittemmin il- mestynyt myös saksaksi ja englan- niksi) on yksi kansainvälisesti mer- kittävimpiä Luther-tutkimuksia, joka vahvasti Lutherin omiin teks- teihin perustuvana korjasi varsinkin Saksassa vallalle päässeitä Luther- tutkimuksen paradigmoja. Simo Ki- virannan arvio kirjasta on täysin perusteeton ja suorastaan demago- ginen: ”Ensin oli usko ja sitten oli ’usko ja rakkaus’ ja sitten oli ’kak- si rakkautta’, ja sitten sen jälkeen pelkkä ’rakkaus’.” Simo Kiviranta sen enempää kuin hänen ihailijan- sakaan eivät ole missään kyenneet kumoamaan Lutherin omien teks- tien pohjalta Mannermaan tutki- mustuloksia. Vielä surullisempi on Simon arvio Mannermaan kirjas- ta *Pieni kirja Jumalasta*, joka aika- naan (1995) valittiin vuoden kristil- liseksi kirjaksi. Jos Mannermaa oli- si näyttänyt kirjan käsikirjoituksen Simolle, hänen tuomionsa olisi ol- lut murhaava: ”Mä olisin kyllä jou- tunut sanoon, että älä ihmeessä jul- kaise tätä, että nyt menee loputkin, mutta ei hän sitä sitten näyttänyt” (s. 185). Näitä täysin perustelemat- tomia lauseita lukiessa tulee mie- leen, olisiko *Katkelmien* toimittaja- na voinut olla edes hiukan teologis- ta keskustelua tuntevampi henkilö, niin että nämä arviot olisivat voi- neet jäädä kaseteille. Kun ne kui- tenkin on nyt julkaistu, minun vel- vollisuuteni on myös julkaista omat kommenttini.

Piispoja Simo Kiviranta pitää Olavi Rimpiläistä lukuun ottamat- ta heikkoina teologeina. Dogmatii- kasta he eivät ymmärrä mitään. En- tisestä ystävästään Eero Huovises- ta hän sentään tunnustaa, että hän ”on tietenkin systemaattisesti op- pinut, mutta hän ei käytä sitä muu- ten kuin yksityisissä keskusteluissa, julkinen homma on kirkkopoliitiik- kaa” (s. 184). Eero Huovisen teolo- giasta ja piispallisesta kaitsennas- ta voi olla monta mieltä, mutta Si- mo Kivirannan arviosta on todetta- va samoin kuin useasta muustakin: jos et ole kansani yhtä mieltä teo-

logisista perusteista, teet kirkkopo- litiikkaa.

Lopuksi on välttämätöntä kom- mentoida Simo Kivirannan suhdet- ta Seppo A. Teinoseen, joka puolen vuoden sisällä kutsui meidät mo- lemmat assistenteikseen. Teinonen oli inspiroiva ja uusia uria auko- va teologi akatemiassa, ekumenias- sa ja kirkossa. Tulimme hänen alai- sikseen sellaisin suunnitelmin, että lähemme yhdessä tutkimaan pat- ristiikkaa, nimenomaan kreikkalais- ta patristiikkaa. Simo oli kiinnostu- nut kreikkalaisesta patristiikasta jo koulupojasta asti (s. 97), kun taas minä innostuin siitä professori Os- mo Tiirilän ja Seppo Teinosen johta- massa seminaarissa, jonka seurauk- sena tein Tiirilälle Justinos Marttyy- rista sivulaudaturtyön, jota Tiirilä ehdotti jopa julkaistavaksi.

Ryhdyin Simon kanssa etsimään väitöskirjan aiheita, jotka olisivat lähellä toisiaan, ja teimme yhdessä 1967 pitkähkön kiertomatkan Sak- saan useiden patristiikkaa hallit- sevien professoreiden luo. Matkan ansiosta suunnitelimme väitöskir- ja-aiheiksemme varhaiskirkon here- siaa ja skismaa käsittelevää tema- tiikkaa. Aiheiden kehittäminen oli kui- tenkin hapuilevaa, emmekä saa- neet siihen sen enempää Teinoselta kuin muiltakaan mitään konkreet- tista apua. Lopulta Teinonen ke- hotti minua valitsemaan kohteek- seni kirkkoisä Epifanios Salamislai- sen heresiapolemiikin, kun taas Si- mo suuntautui Apostolisiin isiin. Teinosen mielestä Simolla oli jo lä- hes valmis väitöskirja Hermaan Pai- menen ekklesiologiasta, mutta pa- haksi onneksi samoihin aikoihin il- mestyi juuri samasta aiheesta väi- töskirja Ruotsissa. Muistini mukaan Teinonen lausui myös jostakin toi- sesta Simon käsikirjoituksesta, että se olisi lähes hyväksymiskelpoinen väitöskirja. Samanaikaisesti jou- duimme molemmat kantamaan Tei- nosen tohtorikoulutettavien töis- tä niin suuren vastuun, että aikaa ja voimia jäi liian vähän omalle tutki- mustyölle. Omalta osaltani asia kor- jaantui, kun minulle tarjoutui tilai- suus irtautua kaikesta, valita aihe,

johon sain ohjausta, ja lähteä ulkomaille. Simo olisi tarvinnut vastavaan irtioton, mutta useammastakin syystä se ei ollut hänelle mahdollista (s. 296). Kirkkopoliittisesti Simo Kiviranta ja Seppo Teinonen olivat samassa rintamassa naispappeuden vastustamisessa. Teinosen kääntymisen roomalaiskatolilaiseksi on täytynyt olla Simolle vaikea pala.

Katkelmien lopussa on Simo Kivirannan väitöskirjaa varten laatima tutkimussuunnitelma vuodelta 1973 (s. 295–296). Se on jatkoa aikaisemmilte yhteisille suunnitelmillemme. *Katkelmia* ei kuitenkaan kerro mitään niistä kaavaviluilta, joita Simo myöhemmin laati Albrecht Ritschliin liittyvän varhaiskirkon tulkin analysoimiseksi. Sen tiedän, että hän jossakin vaiheessa esitti suunnitelmansa Tuomo Mannermaalle, joka totesi siinä olevan ikään kuin kolme päällekkäistä alkua. Tuomon antama palaute ilmeisesti jarrutti Simon etenemistä aiheen työstämisessä ja luultavasti lisäsi Simon etäännyttämistä Mannermaasta myös tieteellisissä kontakteissa.

Oma arvioni on, että vuosien myötä Simon ylimitoitettu itsekritiisyys hänen itsensä väitöskirjalleen asettamaa tasoa kohtaa tuli lopulta työn valmistumisen esteeksi. Samanaikaisesti hän entistä enemmän sitoutui työhön Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pelastamiseksi ”naispappeuden harhaopilta ja kirkon tunnustuksen turhentavilta ekumeenisilta yhteysasiakirjoilta”.

Juuri Teinonen antoi Simolle kunnianimen *pansofos* (kaikesa viisas, yleisnero, s.7). Se oli aito tunnustus Simolle eikä mitään vinoilua. Eivät ainoastaan Simon opetuslapset, vaan myös hänen kanssaan eri mieltä olevat voivat tunnustaa tämän arvonimen oikeuteksi. Miten hän viisauttaan käytti, on jokaisen hänet tunteneen ja hänen elämäntyöhönsä tutustuneen punnittava asia. *Katkelmia* ja sen taustana olevat haastattelut ovat kaikista muodollisista ja sisällöllisistä puutteistaan huolimatta välttämätön dokumentti, kun Helsin-

gin yliopiston teologisen tiedekunnan ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon historiaa viime vuosittain viimeisiltä vuosikymmeniltä tutkitaan.

JUHANI FORSBERG
DOS., HELSINKI

LEA NISKANEN
Boktryckarna i Åbo
1750–1828: En bokhistorisk studie genom ett yrke.
Diss. Lund. Bokhistoriska skrifter: nr 5. Lund:
Avdelningen för ABM och bokhistoria, Lunds universitet 2010. 285 s.

Sen jälkeen, kun Carl-Rudolf Gardberg julkaisi varhaisia suomalaisia kirjapainoja koskevan trilogiansa 1940–1950-luvuilla, suomalaisia kirjanpainajia ei ole juuri tutkittu. Heitä kyllä sivutaan useissa eri tutkimuksissa, joissakin laajastikin, muun muassa Anna Perälän laatimassa kirjapainojen *Typografisessa Atlaksessa* (2000), mutta varsinaiseksi tutkimuskohteeksi heitä ei ole otannut kukaan. Gardbergin työ oli siinä määrin laaja ja perusteellinen, ettei kirjanpainajatutkimukselle ole nähty polttavaa tarveakaan.

Ilolla on kuitenkin pantava merkille Lea Niskasens tuore väitöskirja, jossa hän on ottanut tutkimuksensa kohteeksi kaksi ensimmäistä Turun akatemian kirjapainon Frenckell-sukuista painajaa, isän ja pojan. Frenckellien aikakausi ajoittuu Suomen kirjahistoriassa eräänlaiseen murroskauteen – aikaan, jolloin kirjallisuuden tuotanto sekä määrällisesti kasvoi että laadullisesti monipuolistui ja kirjanpainajan ammatti professionalisoitui. Tarkastelunsa näkökulmaksi tekijä on valinnut ranskalaisen sosiologin Pierre Bourdieun teorian symbolisen pääoman keräämisestä ja sen vaikutuksesta kirjanpainajan toimintaan. Symbolisella pääomalla Bourdieu

tarkoittaa niin henkisiä kuin sosiaalisiakin edellytyksiä, joita tutkimuskohde kerää itselleen pyrkiesään eteenpäin urallaan. Tällaisia ovat esimerkiksi kielitaito, sosiaaliset verkostot ja kouluttautuminen. Taloudellinen pääoma jää kuitenkin tarkastelun ulkopuolelle.

Lea Niskasella on ollut käytettävissään runsaasti Suomen kirjahistoriaan liittyvää peruskirjallisuutta, johon Pippingin, Gardbergin ja muiden klassikkojen rinnalla kuuluvat useat viime vuosina ilmestyneet julkaisut. Koska tutkimuskohde on aiemmassa tutkimuksessa perin juurin koluttu, uuden löytäminen on haasteellista ja edellyttääkin jonkin uuden näkökulman, jollaiseksi tässä on valittu juuri Bourdieun erityisesti sosiologisessa tutkimuksessa paljon käytetty teoria.

Niskanen käsittelee Turkua ja akateemista maailmaa työssään varsin laajasti. Hän luo kuvan 1700-luvun jälkipuolen arvoista, asenteista ja siitä, mitä kirjallisuudessa maailmassa liikkui ja mitä siihen perehtyneet ihmiset ajattelivat. Hän tarkastelee työssään niin kirjanpainamista eri puolilta, lukemista, kirjanomistusta, kirjamarkkinoita, erilaisia kirjallisia seuroja, joita toimi erityisesti Turussa 1700–1800-lukujen vaihteessa, vain osan mainitakseni. Esiin nousee kiinnostavia tapahtumia ja henkilöitä, mutta lukija jää tuon tuostakin ihmettelemään, miten kaikki esiin nostetut asiat liittyvät Frenckelliin ja tämän uraan kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kerääjänä. Toki Frenckellit olivat monessa mukana – heillä oli kirjapainon lisäksi kirjakauppa, he toimivat aktiivisesti erilaisissa seuroissa ja painoivat ensimmäistä suomalaista sanomalehteä. Samalla he kuitenkin olivat riippuvaisia yhteiskunnallisesta tilanteesta ja olosuhteista. Kuinka paljon Frenckell on pystynyt itse vaikuttamaan esimerkiksi painetun kirjallisuuden määrään tai sisältöön – eikö kirjanpainajan tehtävä ollut elääkseen painaa ne käsikirjoitukset, jotka hänelle tuotiin painettaviksi? Jos Ruotsin itäinen provinssi oli emämaata jäl-